

Teleologie-nová historie-mediální archeologie/archeologie médií

TIM_B_002-IM015/TIM_BK_002-IMK015
Úvod do studia IM II

Literatura, zdroje

Horák, Petr. 2017. Archeologie vědění. *Sociologická encyklopedie* Dostupné z https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Archeologie_v%C4%9Bd%C4%9Bn%C3%AD

Dewdney, Andrew; Ride, Peter. *The Digital Media Handbook*. 2013, Routledge. Parafrázovaná část dostupná ve studijních materiálech v IS.

Huhtamo, Erkki. 1997. From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media. *Leonardo*, roč. 30, č. 3, s. 221-224. Dostupné z <http://www.jstor.org/stable/1576453>

Huhtamo, Erkki. „Od kybernetizace k interakci: Příspěvek k archeologii interaktivity“. Publikováno v periodiku *Teorie Vědy*. 2/2004.

Huhtamo, Erkki (ed), Parikka, Jussi (ed), 2011. *Media Archaeology Approaches, Applications, and Implications*. University of California Press.

Baladrán, Zbyněk. „Ruiny, archeologie a mezera mezi obrazy“. Publikováno v katalogu výstavy *Need to Document* : Kunsthalle Baselland. 2005. <http://www.zbynekbaladran.com/cs/texty/ruiny-archeologie-a-mezera-mezi-obrazy>.

Hinková, Silva 2011. *Tělo a tělesnost z hlediska nové historie nových médií*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí diplomové práce doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D. Dostupné z <https://is.muni.cz/auth/th/njaql/>.

Parikka, Jussi. 2020. *Geologie médií*. Praha: Karolinum.

Skřiváčková, Petra. Variantologie: polyhistorický přístup k myšlení o umění nových médií. *Ezin TIM*. 2014, ročník 4., č. 1-2, Brno: Ústav hudební vědy, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita., s. 20-38. ISSN 1805-2606. Dostupné z <https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/tim/article/view/917/1052>.

Weibel, Peter. *A Genealogy of Media Art*. In *Synthetic Times*. Fan Di'an – Zhang Ga (eds.), The Art Museum of China : The MIT Press, 2008, s. 112–142.

Nagy, Ladislav. Nový historismus: Rozšiřování kontextů literární vědy. *A2 kulturní čtrnáctideník*. 2007, č. 21. Praha: A2. ISSN 1803-6635 Dostupné z <https://www.advojka.cz/archiv/2007/21/novy-historismus>

Dvořák, Tomáš. 2009. *Sběrné suroviny: Texty, obrazy a zvuky nedávné minulosti*. Nakladatelství Filosofického ústavu v AV ČR. Praha. <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Historiografie>.

Historie-dějiny-dějepisectví-historiografie

Termín **historiografie** můžeme rozdělit tímto způsobem:

- A. historická věda jako celek,
- B. dějepisectví,
- C. dějiny dějepisectví.

Zdroj a více zde: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Historiografie>

Historiografie aneb jak a proč a kdo píše dějiny a k čemu to může být (a nemusí být) dobré

- + Dějiny se nepíší samy.
- + V různých dobách a epochách lidského myšlení byly a jsou dějiny psány různě.
- + Existuje celá řada různých výstupů z pokusů psát dějiny něčeho: jako zástupce různého „psaní“ „dějin“ můžeme uvést:
- + mýtus, Dalimilovu kroniku, *Československé vojenské jednotky na východě*, *Světová politika ve 20. století II.*, *Rukopis královédvorský* a *Rukopis zelenohorský*, *Dějiny českých zemí*, *World History: From the Ancient World to the Information Age*, *Media History and the Archive*, *Gramofon. Film. Typewriter*, *Kinematografie a stát v českých zemích 1895–1945*.

Vybrané způsoby psaní dějin/kontextualizace časových úseků/analýzy entit v diskursu studií (nových) médií

Teleologie

Nová historie

Archeologie médií

Teleologie

Slovníkové definice

„[t]eleology explains the past and the present in terms of the future”

„The doctrine that reality is ordered by goals, ends, purposes, values, formal or final causes (q.v.)” (obojí Meta-Encyclopedia of Philosophy, dostupné z: <http://www.ditext.com/encyc/frame.html>)

Etymologicky - „from the Greek word ‘telos’ meaning end or purpose”
(Internet Encyclopedia of Philosophy, dostupné z: <https://www.iep.utm.edu/kantaest/>)

T
e
l
e
o
l
o
g
i
e

„Teleologický přístup k psaní historie má dlouhou tradici. Jak vysvětluje Metodologie vědy v heslech (Hindls; 2003), jeho pojetí formuloval již Aristotelés, když vysvětloval principy dění v přírodě jako navzájem podmíněné. Přistupoval k tvaru jako k výsledku procesu, jehož cílem byl právě onen tvar.” (Hinková 2011: 5)

Do jisté míry je možné přemýšlet o teleologickém přístupu k psaní historie tím způsobem, že do určité doby se bral jako jediný možný, výchozí, implicitní.

„Až I. Kant pojal T. [teleologii] nikoliv jako princip obsažený v realitě, ale jako jeden ze způsobů vysvětlování, jimiž disponuje lidská usuzovací schopnost, a to ten, který jedině je s to objasnit vztah částí a celku u živých bytostí a uměleckých děl.“ Toto vysvětlení jevů je determinováno jejich účelem a dovádí vědce k potřebě vysvětlovat danou problematiku postupně, tak, jak se daný účel naplňoval.” (Hinková 2011: 5-6)

V (teleologickém) vnímání historie je minulost přípravou na současnost a implicitně (tj. samozřejmě, automaticky se předpokládá) stejně tak další vyvíjející se události jsou přípravou do budoucnosti směrem k nějakému finálnímu cíli. Teleologie je termín ve filosofii, který se snaží vysvětlit sérii událostí v termínech závěrů (konců), cílů a účelů (úmyslů, záměrů). Aristoteles tvrdil, že všechna příroda reflektuje záměr vlastního finálního cíle (příčiny/důvodu). (volně dle Dewdney a Ride, 2013: 297-298)

„Historie pojímané z hlediska teleologie jsou psány s cílem postihnout příčinu pokroku až do naprostého naplnění – až k bodu vyvrcholení –, kdy pravděpodobně nastoupí zcela odlišná etapa historie.“ (Hinková 2011: 6)

Tedy teleologický způsob vyprávění vynechává některé věci a zároveň některé jiné ve vývoji upřednostňuje.

Tím, že se teleologie snaží definovat vztahy mezi informacemi kauzálně, v jednoduchých řadách, přichází o šanci objevovat širší kulturní souvislosti, jež mohou vést i k odlišnému závěru. (Hinková 2011: 35)

O b e c n ě

— (Teleologický) přístup by tvrdil, že naše současné mediální technologie a praktiky jsou kulminací historického vývoje, někdy zahrnujícího špatné začátky a slepé uličky všech předešlých médií, který obsahuje jejich „semínka“, či jiným slovy předznamenal současnost.

Lineární historie digitálních médií, jako např. píše Rheingold a Weibel, široce spadá do kategorie historických výčtů, které vytvářejí narativ (vyprávění) [technologického] vývoje. V těchto historiích (dějinách), je vývoj veden buď nějakým velkým plánem dějin samotných, nebo podmnožinou stejného způsobu argumentace - lidskou genialitou a invencí. (obojí volně dle Dewdney a Ride, 2013: 297-298)

O b e c n ě

— „Princip řazení dějinných událostí do souvislostí skrze jejich účel je známý již od dob Aristotela, ale od jeho pojetí semínka jako příčiny a stromu jako jeho následku i účelu se dnešní technologiemi prodchnutý přístup přece jenom poněkud liší - svým odklonem od přírody směrem k binárnímu kódu, jehož stopováním teleologická historie rekonstruuje lidské činy.” (Hinková 2011: 8).

„V případě nových médií je tento proces vysvětlován s důrazem na technologie a jejich rozvoj. Daný jev je popisován v časové posloupnosti od jeho počátků přes vývoj až k jeho zdárnému naplnění. Z tohoto hlediska jsou tedy nová média vyústěním či naplněním dlouhodobých historických procesů, do nichž je vždy téma technologie včleněno jako určující.” (Hinková 2011: 6)

O b e c n ě

— „Nová média jsou z dnešního hlediska brána – v odvolávání se mimo jiné i na McLuhana – jako završení jedné etapy dějin. Té, která počíná elektrifikací a proměnou lineárního vědění (knihtisk) směrem k nelineární formě, jejímž vrcholem se stává digitalizace, umožňující každému uživateli aktivně se podílet na procesu tvorby a nelineárně procházet mediálně zprostředkovanými odkazy.” (Hinková 2011: 7)

Konkrétně

Příklad teleologického pojetí historie by např. byl, kdyby každé historicky vyvíjející se médium, např. televize přicházející po rozhlasu, se objevilo úmyslně a nevyhnutelně a v procesu kontinuálního objevování a vývoje.

Podobný příklad: 35 000 let staré malby na jeskynních stěnách vnímané tak, že byly vytvořené jako imersivní a virtuální environmenty. V takovém případě lze pak říci, že předpokládáme, že pomalované jeskyně a monitor PC reflektujeme jako motivace lidstva k rozšiřování reality. (obojí volně dle Dewdney a Ride, 2013: 297-298)

„(Teleologicky) k historii přistupoval například i Marshall McLuhan [...], když koncipoval v 60. letech 20. století svůj technodeterministický postoj k dějinnému vývoji, v němž popisoval tehdejší média jako vrcholící proces elektrifikace.“ (Hinková 2011: 7)

Nová historie

Definice

„Novohistorické myšlení se [...] chce odlišit od tradičního historismu, který usiloval „o odhalení jedné politické vize, obvykle totožné s tou, kterou údajně zastává celá vzdělaná vrstva, nebo rovnou celá populace“. Řečeno jinými slovy, vedle formalismu v literární kritice odmítá nový historismus i velké příběhy a jistou teleologii dějin. Zároveň otevírá možnost pluralitě interpretací a v návaznosti na antihumanismus Michela Foucaulta výrazně zpochybňuje privilegované postavení subjektu, v tomto případě jistého privilegovaného čtenáře – interpretace, které vyznává nová kritika.“

„[...] k povaze nového historismu: ten postrádá jasnou teoretickou formulaci ve formě nějakého principu či dogmatu a namísto toho je spíše praktické povahy (v tom smyslu, že teoretická východiska jsou uplatňována při analýzách konkrétních textů či souborů textů), a tak jakékoli shrnutí se z povahy věci nevyhne zjednodušujícím soudům.”

N
o
v
á
h
i
s
t
o
r
i
e

„The term new history was indebted to the French term nouvelle histoire, itself associated particularly with the historian Jacques Le Goff and Pierre Nora, members of the third generation of the Annales School, which appeared in the 1970s. The movement can be associated with cultural history, history of representations, and histoire des mentalités. While there may be no precise definition, the **new history** is best understood **in contrast** with prior methods of writing history, resisting their focus on politics and "great men;" their insistence on composing historical narrative; their emphasis on administrative documents as key source materials; their concern with individuals' motivations and intentions as explanatory factors for historical events; and their willingness to accept the possibility of historians' objectivity.”

Zdroj: New Historicism New World Encyclopedia. Dostupné a více na:

https://www.newworldencyclopedia.org/entry/New_Historicism#New_History

„Nová historie v návaznosti na myšlenky Michela Foucaulta (Foucault, Michel. 2002. Archeologie vědění) upozaduje kauzalitu příběhu a snaží se spíše nalézt roztroušené události a jejich vzájemné ovlivňování se. Snaha o jednotnost diskurzu se tak rozpadá do diskontinuálního vyprávění, jemuž je propůjčen smysl skrze vzájemné vztahy jednotlivých informací.” (Hinková 2011: 3)

„V kontrastu [...] (vůči účelovosti teleologické historie) stojí vyprávění nové historie, která pod vlivem Foucaultovy Archeologie vědění [...] začala pronikat do akademických kruhů v průběhu 20. století. Nová historie se vymezuje vůči teleologii v několika bodech, jimiž bylo vyzdvihování vztahů mezi dokumenty beze snahy interpretovat je za účelem udržet kontinuitu diskurzu či popisování diskontinuit, jejich výskyt a vzájemné ovlivňování se.” (Hinková 2011: 34)

N
o
v
á
h
i
s
t
o
r
i
e

„Idea lineárního pokroku byla nahrazena různými alternativními modely času mnohovrstevného, multiplicitního, cyklického, diskontinuitního atd. Historiografie začala reflektovat svůj jazyk včetně jeho rétorických rozměrů, pochopila, že historik do značné míry minulou skutečnost konstruuje v závislosti na vlastní ideologické pozici, zakotvené v přítomnosti, místo toho, aby ji jen reflektoval.“

„Příčemž se nejedná o zcela nový způsob psaní historie, nýbrž o její „revizi“ [...] Není to přístup, kdy se předešlé pojetí zcela bourá, nýbrž pouze kriticky vyvíjí; bez explicitně stanoveného počátku se objevuje v druhé polovině 20. století a systematicky reviduje přístup k vědě.“ (Hinková 2011: 14-15)

„Nová historie dokument zpracovává popisem pluralit a nejednoznačností; vyzdvihuje vztahy vztahů bez snahy udržet nemožnou kontinuitu diskurzu, jako činí teleologie.“ (Hinková 2011: 15)

O b e c n ě

„Okruh nové historie nových médií se vymezuje proti klasickému přístupu k historii. Tato proměna souvisí se změnou paradigmatu, na kterou poukázal v 70. letech Thomas Elsaesser, jenž ji také jako první v 80. letech pojmenoval jako „novou historii“. V podstatě můžeme mluvit o tom, že teoretici spadající do této oblasti se nezabývají historií v lineární perspektivě, jako tomu bylo u klasické historie (viz. teleologický přístup).“

„Spíše se soustředí na určitý její aspekt, který zkoumají jednak s ohledem na ostatní, povětšinou příbuzné vědy, a jednak nelineárně, bez explicitně daného počátku vývoje.“ (Hinková 2011: 14-15)

O b e c n ě

„Významnými představiteli [...] přístupu [...] psaní nové historie jsou teoretici Erkki Huhtamo a Siegfried Zielinski, kteří prosazují nutnost psát historii nejen lineárně, ale také z pohledu existujících i neexistujících diskurzivních konotací.“ (Hinková 2011: 18)

Mediální archeologie

Pokusy o definice

— Mediální archeologie (či archeologie médií) zastřešuje teoreticko-metodologické přístupy, které spojuje nahlížení minulosti jako souboru jevů či více méně solitérních prvků, mezi nimiž lze nacházet různorodá spojení, která byla dosud netušená.” (Skřiváčková 2014: 23)

Zatímco přístup klasických historiků se obrací lineárním směrem, archeologie nových médií se zabývá hledáním obecných diskurzů, které se opakují stále dokola, pouze v poněkud modifikované formě, a snaží se jim propůjčit smysl. (Hinková 2011: 18)

Pokusy o definice

„Genealogie i archeologie *nových médií* vychází z tezí Michela Foucalta a reviduje tak svůj postoj k psaní historie - v návaznosti na jeho předchozí texty analyzuje východiska, postupy a pojmosloví klasické historie.”

„(Genealogie i archeologie nových médií) [...] ukazují dějinné události z poněkud odlišné perspektivy; vyřazují ze svého repertoáru nutnost kauzality a upřednostňují spíše popis diskontinuit, jejich rozptýlení a vzájemné ovlivňování se. (volně dle Hinková 2011: 4, 15)

pojetí Michela Foucalta

„Archeologii médií vymezuje (Foucault) jako neinterpretovní, nesnažící se hledat bod zlomu či podobnosti; naopak, podstatu diskurzu hledá v odlišnostech; nestanovuje hierarchii hodnot, ale snaží se určit pravidelnost výpovědí.“ (Hinková 2011: 15)”

„[...] Foucault přímo poukázal na skutečnost, že médium má nejenom materiální formu, ale existuje i jako myšlenka a jako naděje a přání, které do něho lidé vkládají. Navíc – stejně jako genealogie - nehledá počátek „objevu“ a jeho „dopad“, nýbrž poukazuje na to, že tyto myšlenky se objevují v dějinách pravidelně.“ (Hinková 2011: 18)

pojetí Michela Foucalta

„Významnou roli v řadě nových historií médií [...] sehrálo foucaultovské pojetí **dispozitivu**, jež nesměřuje k odhalování nových počátků, objevů a zakladatelů, nýbrž ukazuje pravidelnost diskurzivní praxe.“ (Dvořák 2009: 14 dle Hinková 2011: 18) Takže nejde o zaznamenání počátku a konce fungování nějakého média, spíše o postižení způsobu jeho proměny a vypátrání jeho, řečeno metaforicky, diskurzivních bratrů. (Hinková 2011: 18)

Dispozitiv: U M. Foucalta se jedná o soubor praktik diskursivních i nediskursivních, zahrnující vědecké výpovědi, filosofické systémy, instituce, zákony, normy a předpisy. (<https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/dispozitiv>)

pojetí média u Michela Foucalta

Michel Foucault v Archeologii vědění definuje médium:

Médium je [...] v dějinách přítomno nejen jako materiální objekt a přístroj, ale především jako diskurzivní objekt, jako konstrukt, který v dané době (a možná ani nikdy v budoucnosti) nemusel být skutečně realizován a rozšířen jako použitelný mechanismus či kulturní forma, ale byl nastolen jako téma a soubor očekávání v určitých diskurzích a sociálních praktikách. (Hinková 2011: 18)

Obecné shrnutí v přístupu k dějinám z „pozic současnosti“

„Vtiskujeme (částí minulosti) naši aktuální pozici, náš aktuální postoj. Chtě nechtě tak vstupujeme do minulosti a ovlivňujeme náhled na ni pro přítomnost i pro budoucnost.“ (Baladrán 2005 dle Hinková 2011:19)

Zielinsky

- + „[...] míní, že mediální archeologii [...] nejde o rozšíření současných diskurzů, ale spíše o touhu učinit je přesvědčivějšími. Jde o to vypátrat mediální prapředky, kteří budou schopni přesvědčit nás o své příbuznosti s těmi dnešními,
- + se snaží pátrat po situacích v minulosti, které obsahovaly potřebu vyvíjet se směrem k dnešku, ve kterém se nacházíme. Hledá situace v minulosti, které byly stále ve vývoji, které měly otevřené pole rozvoje a svými idejemi zasahují do dnešní mediální situace,
- + [...] hledá nejen v objektech, které došly své konkrétní materiální podoby, ale i v nikdy nerealizovaných myšlenkách, o nichž nalezne nějaký záznam. „Tento diskurz rekonstruuje nejen z existujících přístrojů a jejich praktického použití, ale také na základě utopických vizí, nerealizovaných plánů a modelů vědců, průmyslníků, vynálezců či kritiků.“ (Hinková 2011: 18-19)

Huhtamo

- + k mediální archeologii přistupuje s důrazem na komunikaci člověka se strojem,
- + tvrdí, že kritikou technoracionalistického přístupu, jenž nevysvětluje, jakým způsobem jsou média propojena s kulturou, poukazuje archeologie i na ty aspekty historie, které se diskurzivně opakují,
- + „(t)echnologické diskurzy – směsice strachů, tužeb, očekávání, utopií – se nevyvíjejí vždy ruku v ruce s hardwarem. Povaha vynálezu, představy jeho tvůrců a významy, jež mu jsou v konkrétním kulturním kontextu připisovány, nejsou nikterak nutně synchronní.“ (Huhtamo 2004: 6 dle Hinková 2011: 29)

Huhtamo - From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media

- + „[...] our conception of the past depends on the kind of questions we ask [...]” (Huhtamo 1997: 221)
- + „[...] historické psaní se ukazuje jako konverzační disciplína, způsob vyjednávání s minulostí” (volně dle Huhtamo 1997: 221)

Huhtamo - From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media

- + mediální archeologii navrhuje jako způsob studia opakujících se cyklických jevů, které se (znovu)objevují a mizí a znovu a znovu objevují v historii médií, a zdá se, že nějak překračují specifické historické kontexty (volně dle Huhtamo 1997: 222)
- + Huhtamo mluví v kontextu mediální archeologie o přístupu k historii jako k vícevrstevnaté konstrukci, jako k dynamickému systému vztahů - autoři (jako např. Zielinsky) zkoumají historie mediálních technologií jako telefonu, filmu, radia a TV a umisťují je do kulturních a diskurzivních kontextů. (volně dle Huhtamo 1997: 221)

Huhtamo - From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media: **topoi**

- + **topoi/topics** mohou být považována/y za formule, které tvoří „stavební kameny“ kulturních tradic; jsou postupně aktivovány a deaktivovány; nové topoi jsou vytvářené a staré (alespoň zdánlivě) zmizí. V jistém smyslu topoi poskytují „prefabrikované“ formy pro zkušenost. I když se mohou objevit, jako by „nevědomě“, jsou vždy kulturními, a tedy ideologickými konstrukty. (volně dle Huhtamo 1997: 222)
- + **topoi/topics** jako určité běžné elementy (prvky) nebo kulturní motivy, s nimiž se setkali lidé v dřívějších kulturních procesech (volně dle Huhtamo 1997: 222)
- + „In the era of commercial and industrial media culture, it is increasingly important to note that **topoi** can be consciously activated and ideologically and commercially exploited. (Huhtamo 1997: 222)

Huhtamo - From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media

- + Huhtamo se (mimo jiné) zajímá o znovuobjevování **topoi** v určitých diskurzech.
- + Realita mediální historie leží dle Huhtama právě primárně v těchto diskurzech, které vedou a formují její vývoj, než ve věcech „samotných“ nebo artefaktech.
- + Huhtamo vyzdvihuje v rámci historie médií nápady, dojmy, diskursy, kontext a sociální sféru, zvyky, touhy, víry, které do nich lidé dávají nad objekty jako takovými (konkrétními médii).
- + (*„The history of media is never more or less than the history of their uses, which always lead us away from them to the social practices and conflicts they illuminate.”*) (Huhtamo 1997: 223)

Huhtamo - From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media

Přístup mediální archeologie má dle Huhtama 2 hlavní cíle:

- + 1. studium cyklicky znovu se objevujících prvků a motivací, které vytvářejí základ pro vývoj mediální kultury.
- + 2. odkrývání způsobů, ve kterých jsou tyto diskursivní tradice a formulace otisknuty do specifických mediálních strojů a systémů v různých historických kontextech a přispívají k jejich identitě z hlediska sociální a ideologicky specifické sítě označování (signifikace). (Huhtamo 1997: 223)

Huhtamo - From Kaleidoscomaniac to Cybernerd: Notes Toward an Archaeology of the Media

Přístup mediální archeologie dle Huhtama

- + zdůrazňuje spíše **cyklický** než chronologický vývoj a **opakování** spíše než jedinečnou inovaci,
- + je tedy v rozporu s obvyklým způsobem přemýšlení o technokultuře, pokud jde o neustálý pokrok, který pokračuje od jednoho technologického průlomu k druhému, a způsobuje zastarávání starších strojů a aplikací,
- + nemá za cíl negovat „realitu“ technologického vývoje, ale spíše ji vybalancovat tím, že ji umístíme do širšího a mnohotvárnějšího sociálního a kulturního referenčního rámce. (Huhtamo 1997: 223)